

Jeopolitik Riskten Risk Jeopolitiğine: Risk Toplumu Koşullarında Jeopolitiği Yeniden Düşünmek

Serkan Kırkeser¹

Özet

Bu bölüm, klasik jeopolitik düşüncede baskın olan “jeopolitik risk” yaklaşımından, riski merkeze alan “risk jeopolitiği” yaklaşımına geçişi kuramsal açıdan tartışmaktadır. Klasik jeopolitikte mekân çoğu zaman riskin kaynağı olarak görülürken belirli bölgelerin coğrafi konumu, sınırları, komşuları, kaynakları ve stratejik özellikleri devletler için tehdit ya da fırsat üretir. Buna karşılık risk jeopolitiği, riskleri belirli mekânlardan doğan güvenlik sorunları olarak görmekle sınırlı kalmaz; risklerin mekânı, aktörleri, ölçekleri, yönetim biçimlerini ve güç ilişkilerini yeniden örgütleyen ilişkisel süreçler olarak ele alınması gerektiğini ileri sürer. Beck’in risk toplumu ve Giddens’in geç modernlik tartışmalarından hareketle bölüm, jeopolitiğin sabit mekân, sınır ve egemenlik merkezli açıklamalarla sınırlanamayacağını; çağdaş risklerin belirsizlik, karşılıklı bağımlılık, kırılabilirlik, dayanıklılık ve çok ölçekli yönetim bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda risk jeopolitiği dört analitik hatta işlemektedir: Risk belirli mekânları kırılabilirleştirir, bazı aktörleri yetkili kılar, belirli müdahale biçimlerini meşrulaştırır ve yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekler arasında bağlantı kurar. Böylece risk jeopolitiği, klasik jeopolitiğin bölge, sınır ve hâkimiyet merkezli okumasını tamamlayan; risk, mekân ve güç ilişkilerini birlikte değerlendiren kuramsal bir yaklaşım olarak konumlandırılmaktadır.

1 Dr., MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara, Türkiye serkankirkeser@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4604-4669>

1. Giriş

Hayat her zaman tehlikelerle dolu riskli bir iştir.

Antony Giddens

Klasik jeopolitik mekânı stratejik konum, sınır ve güç rekabeti üzerinden okurken çağdaş jeopolitik risk literatürü çoğu zaman savaş, göç, ekonomi, terör, çevre sorunları, uluslararası kriz ve siyasal belirsizlik gibi olayların ölçülebilir etkilerine odaklanmaktadır (Agnew, 2002; Caldara & Iacoviello, 2022; Le Billon, 2001, 2004; Ó Tuathail, 1999). Bu çalışmada önerilen “risk jeopolitiği” ise bu geleneksel perspektifin ötesine geçerek riskin mekânı, güvenliği, yönetişimi ve müdahale biçimlerini nasıl dönüştürdüğünü tartışmaya açmaktadır. Söz konusu yaklaşım Ulrich Beck’in 1986 tarihli *Risikogesellschaft* eseriyle temellendirdiği ve daha sonra “dünya risk toplumu” ekseninde geliştirdiği kuramını merkeze alarak jeopolitik ile risk arasındaki ilişkiyi farklı bir düzlemde ele almayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu bölümün temel çıkış noktası, mekânı merkeze alan bir risk okumasından riski merkeze alan bir jeopolitik okumaya yönelmekten ibarettir. Bu bağlamda risk jeopolitiği, riskin nerede ortaya çıktığı sorusunu; riskin mekânı nasıl ürettiği, aktörleri nasıl konumlandığı ve güvenlik stratejilerine nasıl meşruiyet kazandırdığı gibi temel sorularla birleştirilerek bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır (Karabağ, 2020).

Kültürel, siyasal, ekonomik, teknolojik ve çevresel kırılmalıkların küresel ölçekte birbirine bağlanması, jeopolitiği yalnızca devletlerin konumu, sınırları ve güç mücadeleleri üzerinden açıklamayı giderek güçleştirmiştir. Ulaşım, iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler mekânsal uzaklığın anlamını değiştirmiş ve bu gelişmelere toplumlara yeni imkânlar sunarken yeni belirsizlikler, eşitsizlikler ve kırılmalıkları da beraberinde getirmiştir (Harvey, 1997). Giddens’in (1990) modernlik koşullarında “yer” hissinin mekândan kopmasına ilişkin değerlendirmesi de bu dönüşümün toplumsal boyutunu görünür kılmıştır. Bu süreçte herhangi bir mekân, yalnızca kendi iç dinamikleriyle biçimlenen kapalı bir alan olmaktan çıkmıştır. Uzak coğrafyalarda yaşanan ekonomik krizler, siyasal gerilimler, teknolojik dönüşümler ya da çevresel sorunlar yerel yaşam alanlarını doğrudan etkileyen süreçlere dönüşmüştür (Adorno & Horkheimer, 2002; Aven & Vinnem, 2007; Held, 1980; Rosa vd., 2014). Bu nedenle çağdaş riskler, belirli bir yerde ortaya çıksa bile etkilerini çoğu zaman farklı ölçeklere taşıyan ilişkisel süreçler olarak değerlendirilmiştir. Risk jeopolitiği de bu noktada, mekânın sabit bir zemin olarak görülemeyeceğini; risklerin, güç ilişkilerinin ve yönetim pratiklerinin birlikte şekillendiği dinamik bir alan olarak ele alınması gerektiğini vurgulayan bir kavram olarak öne sürülmüştür.

Son on yıllarda sosyal bilimlerde risk kavramı etrafında geniş bir literatürün ortaya çıkması bu dönüşümle yakından ilişkilidir (Beck, 1992, 1996, 2006, 2018; Douglas, 1994; Giddens, 1990, 2006; Luhmann, 1993; Lupton, 1999; Renn, 1992). Bu literatür, modern geç sanayi toplumlarının dönüşlü modernleşme süreçleri içinde risk toplumu yönünde ilerlediğine işaret etmektedir. Geleneksel davranış biçimlerini geride bırakan ve sanayi devrimiyle birlikte belirsiz bir geleceğe yönelen modern insan için artan riskler, modernitenin sorgulanmasını ve yeni bilme biçimlerinin ortaya çıkışını kaçınılmaz hâle getirmiştir (Denney, 2005; Lupton & Tulloch, 2002; Renn, 2008). Beck'in risk toplumu kuramı da bunlardan birisi olmuştur. Buna göre risk kavramı çağdaş dünyayı anlamak için merkezi bir öneme sahip olmuştur. Beck'e göre modernliğin ürettiği tehlikeler artık daha küresel, tanımlanması güç ve etkileri bakımından daha ağır sonuçlar doğuran bir karakter kazanmıştır (Beck, 1992, 2009a, 2009b).

Bu yaklaşım, risk ve mekân arasındaki ilişkinin klasik güç analizlerinin sınırlarını aşan bir nitelik kazandığını göstermektedir. Risk, ulus-devletlerin toprak, sınır ve egemenlik mücadeleleriyle sınırlı bir güvenlik meselesi olmaktan çıkarak çok ölçekli ve ilişkişel bir jeopolitik olgu hâline gelmiştir. Bu çerçevede jeopolitik alan, devletler arası rekabetin yanı sıra gündelik yaşamı, toplumsal ilişkileri ve biyopolitikaları etkileyen süreçler üzerinden de düşünülmektedir. Çevresel bozulma, iklim değişikliği, göç, salgın hastalıklar, gıda ve enerji güvenliği, teknolojik gelişmeler ve finansal belirsizlikler gibi süreçler; gündelik hayat, beden, duygu, bakım, ev içi emek ve toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte jeopolitik alanın parçası olarak tartışılmaktadır (Hyndman, 2004). Bu nedenle risklerin nesnel olarak ölçülmesi ve haritalanması kadar, risk algısının ve yönetişiminin nasıl inşa edildiğini anlamak önem kazanmıştır (Renn, 1992; Slovic, 2000; Taylor-Gooby & Zinn, 2006).

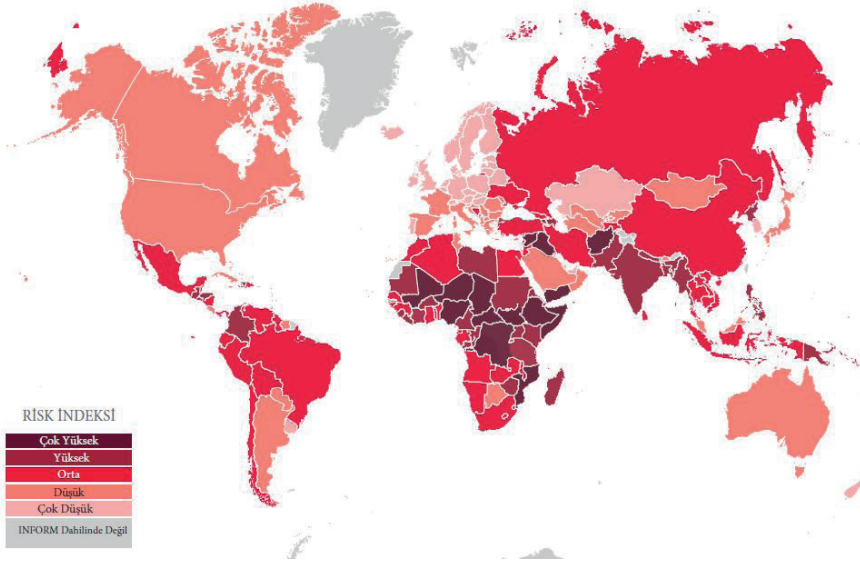
Risklerin toplumsal olarak inşa edildiğini vurgulayan özellikle sosyal inşacı yaklaşımlar, riskin tanımlanan ve yorumlanan bir tehlike alanı olmasının yanı sıra yönetilen, düzenlenen ve güvenlik stratejileri içine yerleştirilen bir mesele olduğunu göstermektedir (Lupton, 1999). Bu çerçevede risk tartışmaları, modern yönetim pratiklerine doğru genişleyen ve mekânı yeniden anlamlandıran yönetimsellik alanına doğru kaymaya başlamıştır (Douglas, 1994; Kasperson vd., 1988; Renn, 1998, 2004). Örneğin liberal yönetim sanatı, bireysel çıkarların hangi koşullarda ve hangi noktaya kadar kolektif çıkarlar açısından tehlike oluşturacağını belirlemek durumunda kalmıştır. Bireysel çıkarların farklı, hatta çoğu zaman karşıt yönelimler taşıması, bu çıkarların kolektif yaşamı hangi düzeyde tehdit edebileceği sorusunu modern yönetim pratiklerinin merkezine yerleştirmiştir (Foucault, 2013, 2014). Böylece bilgi ile risk arasındaki gerilim, küresel çağın belirsizliklerini planlama ve yönetme sorununu daha önemli hâle getirmiştir (Karabağ, 2020).

Bu nedenle çağdaş riskleri, klasik jeopolitiğin bölgesel ve homojenleştirici mantığıyla açıklamak giderek güçleşmiş ve risk yönetimi, parçalı bir faaliyet olmaktan çıkarak bütünleşik ve küresel iş birliğine dayalı bir jeopolitik strateji alanına dönüşmüştür (Dalby, 2014; O'Lear, 2018; Wilderom, 1998). Örneğin Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kurumlar, küresel sistemleri etkileyen risk alanlarının yönetimi için afet risklerinin azaltılması, iklim değişikliğine uyum ve azaltım, güvenli ve düzenli göç yönetimi ile gıda güvenliğinin sağlanması gibi alanlarda uluslararası iş birliğini güçlendiren politika çerçeveleri geliştirmekte ve bu yolla ülkeleri riskleri tanımlama, izleme, belirli normlara uyum sağlama, ortak hedefler etrafında konumlanma ve yönetim pratiklerini yeniden düzenleme süreçlerine dâhil etmektedir (UNDRR, 2015; UNFCCC, 2015; United Nations, 2015, 2018). Bu çabanın risk jeopolitiği açısından değerlendirilmesi gerekir. Çünkü söz konusu politika çerçeveleri, klasik jeopolitiğin devlet, sınır ve egemenlik merkezli güç analizlerinden farklı olarak risklerin farklı yerlerdeki etkilerinin ölçülmesi, izlenmesi ve yönetilmesi üzerinden işleyen küresel bir yönetim alanı üretmektedir. Bu bölüm, jeopolitik risk ile risk jeopolitiği arasındaki analitik ayrımı belirginleştirerek mekânın kurucu önemini koruyan ancak risk kavramını jeopolitik çözümlemenin merkezine yerleştiren bir yaklaşımı tartışmaya açmaktadır. Bu amaçla çalışmada dört soru odağa alınmıştır: Risk hangi mekânları kırılğanlaştırmaktadır? Hangi aktörleri yetkili kılmaktadır? Hangi müdahale biçimlerine meşruiyet kazandırmaktadır? Hangi ölçekler arasında bağlantı kurmaktadır?

2. Risklerin Küreselleşmesi: Sistemik Riskler

Modernleşme süreci, tarım toplumunun yapısal öğelerini dönüştürerek sanayi toplumunun kurucu çerçevesini ortaya çıkarmıştır. Ancak sanayi toplumunun bilim, teknoloji, üretim ve ilerleme anlayışı zamanla kendi sınırlarıyla karşılaşmıştır. Geleneksel davranış kalıpları üzerinde dinin belirleyici etkisini aşındırarak modernliği inşa eden süreç 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi ürettiği belirsizliklerle yüzleşmeye başlamıştır (Murphy, 2000). Postmodern olarak adlandırılan ve mahiyeti tartışmalı olan bu dönemde aile yapısı, çalışma biçimleri, toplumsal iş bölümü ve cinsiyet rolleri gibi sosyal yaşamın temel kalıpları sanayi toplumunun öngördüğü sınırların ötesine taşmıştır (Biermann, 2007; Giddens, 2010; Soja, 1989). Bu yapısal dönüşüm, geçmişin araçları ve stratejileriyle yönetilemeyen daha akışkan bir toplumsal gerçeklik üretmiştir. Etkisi yerel ve daha öngörülebilir olan doğa kaynaklı risk taşıyan olayların yerini, endüstriyel toplumun kendi işleyişinden doğan ve küresel sonuçlar üreten ve tüm insanlık için riskler barındıran gelişmeler almaya başlamıştır. Yapay zekâ, nükleer silahlanma, biyoteknolojik gelişmeler, iklim krizi, terör, salgın hastalıklar ve kimlik politikaları bu yeni risk evreninin

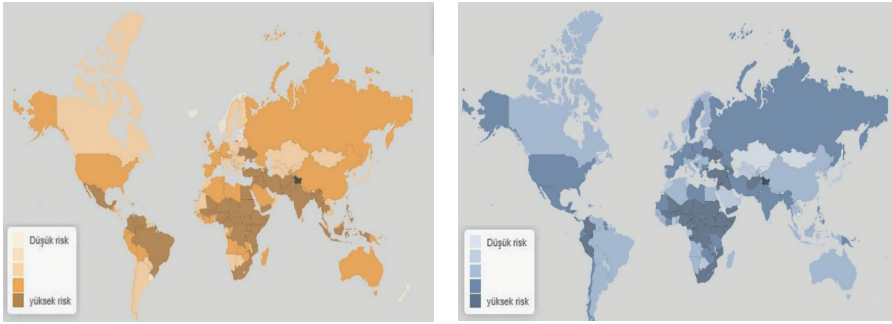
başlıca örnekleri arasında yer almıştır (Giddens, 1990; Beck, 1992; Jacobsen, 2010). Bu yeni evrede risklerin ayırt edici niteliği, belirli bir yerdeki tekil olaylar olarak ortaya çıkmalarından çok farklı alanlar arasında ilişki kurarak yayılması olmuştur (Harita 1). Bu bağlamda risklerin küreselleşmesini ifade eden “sistemik risk” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram doğal olaylar, ekonomik gelişmeler, sosyal dönüşümler, teknolojik ilerlemeler ve politika odaklı eylemler arasındaki küresel kesişimi açıklamak için kullanılmıştır (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2003). OECD tarafından geliştirilen ve literatürde “sistemik riskler” olarak adlandırılan bu risklerin temel özelliği küresel ölçekte insanlık açısından yıkıcı sonuçlar üretebilme potansiyeline sahip olmalarıdır (Karabağ, 2020). Bu açıdan sistemik riskler, risklerin jeopolitiğini yapmayı gerekli kılarak farklı mekânlarda nasıl dolaşıma girdiğini gösteren analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Harita 1. INFORM Risk İndeksi verilerine göre dünya risk haritası
Kaynak: European Commission, INFORM REPORT 2022, Shared evidence for
managing crises & disasters.

Terörizm, sistemik risk mantığının görünür örneklerinden biridir. Terör tehdidi, belirli bir ülkenin güvenlik sorunu olarak başlasa bile sınır aşan hareketlilikler, radikalleşme ağları, finansal kanallar, dijital iletişim ortamları ve geri dönen yabancı savaşçılar üzerinden uluslararası güvenlik gündeminin bir parçası hâline gelebilmektedir. Europol’un TE-SAT 2024 raporunda 2023 yılında AB üyesi yedi ülkede toplam 120 terör saldırısı kaydedilmiştir.

Saldırıların büyük bölümü Fransa'da (80) ve İtalya'da (30) meydana gelmiştir. Aynı yıl 22 AB üyesi ülkede terör suçlarıyla bağlantılı 426 kişi tutuklanmıştır (Europol, 2024). Bu bilgiler geçmişte yayınlanan raporlarla, örneğin Europol'un TE-SAT 2017 raporuyla birlikte, değerlendirildiğinde terör tehdidinin eskiye göre biçim değiştirdiği görülmektedir. 2024 raporunda terörist aktörlerin jeopolitik ve sosyoekonomik gelişmelere göre söylemlerini, erişim stratejilerini ve faaliyet biçimlerini uyarladığı ve özellikle gençlerin çevrim içi propaganda üretimi ve saldırı planlama süreçlerine dâhil edilmesi yönünde stratejiler belirledikleri ve bunun artan bir endişe kaynağı olduğu vurgulanmaktadır (Europol, 2024). Bu çerçevede terörizm, belirli bir yere yönelen saldırı olmanın ötesinde, hareketlilik, dijital propaganda, istihbarat, sınır kontrolü, veri paylaşımı ve güvenlik yönetimi üzerinden küreselleşen riskin dinamik bir jeopolitiği olarak değerlendirilebilir.

Harita 2. Şiddetli çatışmaların yaşanma riski   **Harita 3. Güvenlik açığı riski**

Kaynak: European Commission, INFORM RISK Erişim: <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/inform-index/INFORM-Risk/Map> (Erişim: 18.02.2023)

Sistemik risklerin farklı mekânlar, aktörler ve kurumlar arasında dolaşma girmesi, küreselleşmenin bir boyutu olarak karşılıklı bağımlılığa işaret etmektedir. 1960'lerden sonra daha çok siyasal ve ekonomik karşılıklı bağımlılığa karşılık gelen küreselleşme kavramı yazılı ve görsel iletişim araçlarındaki gelişmeler, internetin gündelik yaşamda yaygınlaşması ve dijital ağların genişlemesiyle kültürel, toplumsal ve çevresel alanları da kapsayan daha geniş bir ilişkiler ağına dönüşmüştür (Castells, 1996). Bu dönüşüm, risklerin belirli bir yerde ortaya çıksa bile orada kalmadığını ifade etmektedir. Örneğin Küresel iklim değişikliğine bağlı sorunlar ekolojik bozulmaların yanı sıra eşitsiz gelişim, göç hareketleri, gıda güvenliği ve güvencesi meseleleri de küresel iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Benzer biçimde terör, kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti gibi sorunlar da sınır aşan ağlar, hareketlilikler ve güvenlik açıkları üzerinden

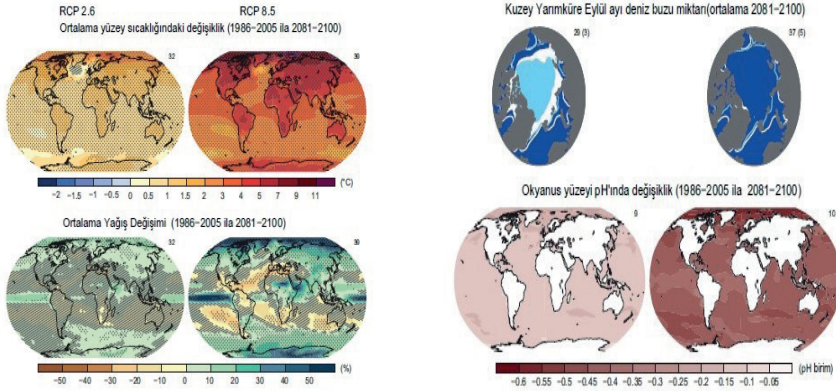
farklı kurumları ve müdahale biçimlerini birbirine bağlayan sistemik bir risk ortamının yönetişimini sağlamayı önemli kılmaktadır (De Goede, 2008; Koehler, 2016; Delpuch, 2002; Kilcullen, 2007). Böylece 1990'lardan sonra "küresel yönetişim" kavramı özel bir önem kazanmıştır (Held & McGrew, 2014). Bu kavram, güvenlikten insan haklarına, çevreden kalkınmaya kadar uzanan küresel sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan kurumsal ilişkiler, iş birliği mekanizmaları ve politika çerçevelerine gönderme yapmaktadır.

Sorunların hızla küreselleşmesi ulus-devlet pratiklerinin ve piyasa mekanizmalarının bu sorunlarla tek başına başa çıkmasını da giderek güçleştirmiştir (Halliday, 2014; Karabağ, 2014). Bu nedenle küresel yönetişim, jeopolitik açıdan iki yönlü bir anlam taşımaya başlamıştır: İlki sınır aşan krizlerle mücadele için ortak eylem, koordinasyon ve kurumsal kapasite stratejilerini öne çıkması diğeri ise krizlerin yönetimi adına kurulan mekanizmaların yeni denetim, gözetim ve güç ilişkileri üretmesidir. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler gibi devlet merkezli uluslararası düzen içinde uzlaşma, ortak sorumluluk ve kurumsal koordinasyon sağlayan yapıları öne çıkarmıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Terörle Mücadele Ofisi (United Nations Office of Counter-Terrorism [UNOCT]), Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]), Europol ve Europol bünyesindeki Avrupa Terörle Mücadele Merkezi (European Counter Terrorism Centre [ECTC]) gibi kurumlar; terörizm, organize suç, radikalleşme ve sınır aşan güvenlik tehditlerini uluslararası güvenlik yönetişiminin ortak sorunları arasında ele almıştır. Bu kurumlar eylem planları, raporlar, veri paylaşım mekanizmaları ve iş birliği stratejileri aracılığıyla ortak güvenlik ve yönetişim çerçeveleri geliştirmektedir. Böylece insanlığı tehdit eden olaylar, devletlerin iç güvenlik meselesi olmanın ötesine geçerek uluslararası kurumların bilgi, veri, norm ve koordinasyon ürettiği bir yönetişim alanı hâline gelmiştir.

Bu süreçte çevresel ve hidrolojik kökenli riskler de küresel yönetişim mekanizmalarının temel gündemlerinden biri hâline gelmiştir. Örneğin su kaynaklarına ilişkin risklerin, belirli bir havza ya da ülke sınırı içinde ortaya çıksa bile gıda güvenliği, halk sağlığı, enerji üretimi, göç, afet yönetimi ve bölgesel istikrar üzerinde çok ölçekli sonuçlar ürettiği görülmüştür. Bu nedenle suyun izlenmesi, veriye dayalı yönetimi ve erken uyarı sistemleri, çağdaş risk yönetiminin teknik bir unsuru olmanın yanında jeopolitik yönetişim alanının da parçası hâline gelmiştir. Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization [WMO]) Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Wenjian Zhang, 2023 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (United Nations Economic and Social Council [ECOSOC]) Koordinasyon Bölümü'nde su konusu üzerine yaptığı konuşmada, *The Sustainable Development Goals Report 2022* verilerine göre izleme eksikliği nedeniyle en az 3 milyar insan için suyun

kalitesinin bilinmediğini ve ülkelerin %50'sinden fazlasının suyla ilgili verileri için bir kalite yönetim sistemine sahip olmadığını belirtmiştir. Zhang ayrıca, “Herkes İçin Erken Uyarı” (*Early Warnings for All*) girişiminin sel, kuraklık ve suyla ilgili diğer tehlikeler karşısında afet riskini azaltma stratejilerine dâhil edilmesi gerektiğini ve doğaya duyarlı çözümlerin önemini vurgulamıştır (WMO, 2023).

Dünya gündeminin merkezinde yer alan sistemik risklerden biri de küresel iklim değişikliğidir. Sanayi Devrimi'nden bugüne atmosferdeki insan kaynaklı, yani antropojen sera gazı birikimlerinde gözlenen artış, iklim değişikliğini 21. yüzyılın temel güvenlik ve sürdürülebilirlik sorunlarından biri hâline getirmiştir. Daha sık görülen sıcaklık dalgaları ve kuraklıklar, eriyen buzullar, yağışlardaki ani artışlar ve büyüme mevsiminin erken başlaması bu sürecin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Küresel ve bölgesel ölçekte ortaya çıkan iklim değişikliği, aşırı hava ve iklim olaylarının sıklığında, şiddetinde, alansal dağılışında, süresinde ve zamanlamasında değişikliklere yol açmıştır. Örneğin yağış, küresel ölçekte 1900-2012 döneminde alansal ve zamansal olarak yüksek bir değişkenlik göstermiş ve yağış tutarlarında bölgesel ölçekte kuraklaşma ve artış eğilimleri gözlenmiştir (Türkeş, 2008, 2013, 2014).

Şekil 1. CMIP5 çoklu model haritaları. 2081-2100 aralığında RCP2.6 ve RCP 8.5 senaryoları için ortalama sonuçlar

Kaynak: IPCC, *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*, 2013, s. 22.

- 2 Temsili konsantrasyon rotası (RCP), sera gazı, aerosol ve kimyasal olarak aktif gazların tüm grubunun emisyonları ve konsantrasyonlarının yanı sıra arazi kullanımı ve arazi örtüsü için oluşturulan senaryolara ait verilerdir (Moss vd., 2008).

İklim değişikliğinin fiziksel etkileri su, tarım, sağlık, enerji ve çevre gibi sürdürülebilir kalkınmanın başlıca öğeleri üzerinde baskı oluşturmuş ve “güvenlik” kavramına yüklenen anlamları da değiştirmiştir. Örneğin bu süreçte ortaya çıkan iklim güvenliği kavramı kuraklıklar, sıcak hava dalgaları, seller ve yangınlarla kendisini gösteren iklim değişikliğinin güvenlik algıları, değerlendirmeleri ve uygulamaları üzerindeki etkilerini ifade edecek şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlama iklim güvenliği tartışmalarında risklerin mekânsal dağılımı kadar bu risklerden kimlerin, hangi düzeyde ve hangi koşullarda etkilendiği sorusunu da gündeme taşımıştır. Bu sürece zamanla eşitlik ve adalet tartışmaları da dahil olmuştur (Douglas, 1994). Politika düzeyinde Avrupa Birliği’nin hem iklim politikası hem de göç ve yerinden edilme politikası açısından küresel katılımı önemli ölçüde genişlemiştir. Bu yaklaşım, iklim değişikliği ile göç ve yerinden edilme politikaları arasındaki kesişimi daha görünür kılmıştır (European Parliament, 2020). İklim değişikliğinin göç hareketlerini birkaç temel mekanizma üzerinden etkilediği görülmektedir. Bunlardan ilki, ısınmanın bazı bölgelerde tarımsal verimliliği azaltması ve temiz su ile verimli toprak gibi ekosistem hizmetlerini zayıflatması nedeniyle ortaya çıkacak göç hareketleridir. İkincisi, özellikle tropikal bölgelerde aşırı yağışa bağlı ani sel ya da akarsu taşkınları gibi aşırı hava olaylarının artması sonucunda yaşanacak kitlesel yer değiştirmelerdir. Üçüncüsü ise deniz seviyesinin yükselmesiyle alçak kıyı bölgelerinin yaşanabilirliğini kaybetmesi ve milyonlarca insanın yer değiştirmek zorunda kalmasıdır (Science for Environment Policy, 2015). Birçok topluluk, yükselen deniz seviyeleri, kaynaklar üzerinde baskı oluşturan aşırı kuraklık ve giderek olağan hâle gelen aşırı yağışlar nedeniyle göç etmeye zorlanacaktır. Dünya Bankası’nın projeksiyonları da iklim değişikliğinin uzun vadede geniş ölçekli iç göç hareketlerini tetikleyebileceğini göstermektedir (World Bank, 2021). Bu nedenle göç olgusunun küresel riskler arasında daha fazla öne çıkacağı söylenebilir (World Economic Forum, 2020).

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından yayımlanan “Küresel Riskler Raporu 2022”de de iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, hava kirliliği, su kirliliği, antibiyotik direnci, toprak kaybı ve sürdürülemez insan faaliyetlerinin küresel ölçekte dünyanın ekosistemini bozduğu ve toplumun ekolojik temellerini tehlikeye attığı vurgulanmıştır. Bunların yanı sıra siber güvenlik, uzay rekabeti, iklim geçişlerindeki istikrarsızlık ve göç baskıları yükselen ve ölçeğini giderek genişleten riskler arasında yer almaktadır. Bu tablo, günümüz sistemik risklerinin belirli bir sektöre, mekâna ya da aktöre indirgenemeyeceğini farklı risk alanlarının birbirini beslediği, ölçekler arasında dolaştığı ve yönetim pratiklerini dönüştürdüğü bir jeopolitik zemin oluşturduğunu göstermektedir.

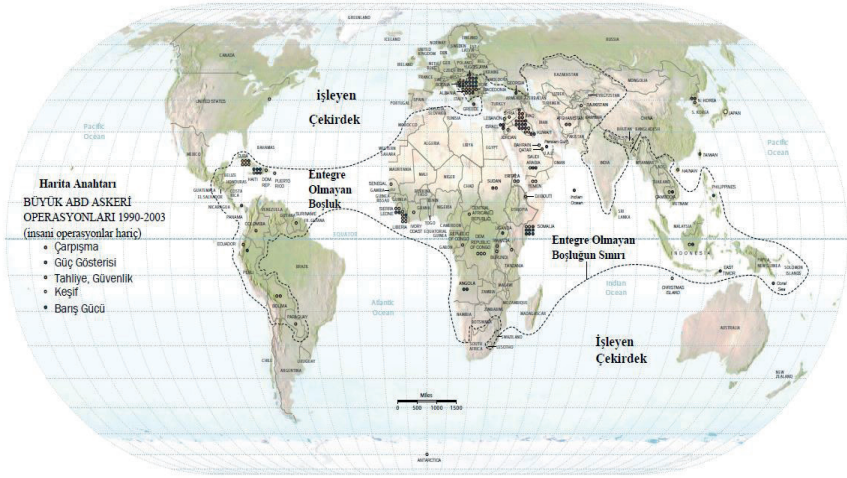
3. Jeopolitiğin Dönüşümü: Risk Jeopolitiği

Jeopolitik, 20. yüzyılın başlarında ortaya atılan bir kavram olarak devlet, coğrafya ve siyaset arasındaki güç ilişkilerini tanımlamak için kullanılmıştır. İmparatorlukların parçalandığı, iki dünya savaşının yaşandığı, dünyanın iki kutuplu bir yapıya bölündüğü ve bölgesel çatışmaların süreklilik kazandığı bu dönemde farklı coğrafyalara ilişkin stratejik değerlendirmeleri açıklamak ve devletlerin dış politika tercihlerini yönlendirmek amacıyla jeopolitik düşünceye başvurulmuştur (Ó Tuathail, 2000). Bu süreçte coğrafi konum, doğal kaynaklar, ulaşım ağları, deniz yolları ve sınırlar devletlerin güç kapasitesini belirleyen temel unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Özellikle klasik jeopolitik yaklaşım, uluslararası siyaseti büyük ölçüde bölgesel özellikler üzerinden açıklayarak belirli yerlerin sunduğu avantaj ve dezavantajların devletlerin güvenlik, yayılma ve nüfuz politikalarını şekillendirdiğini ileri sürerek mekânı siyasallaştırmıştır (Karabağ, 2006). Bu nedenle jeopolitik, uzun süre devletlerin rekabetini coğrafi gerçeklikler temelinde anlamlandırmaya çalışan bir stratejik düşünme biçimi olarak kabul görmüştür. Nitekim siyasal ve askerî düşüncede politika, strateji, kültür, ekonomi ve iktidar gibi pek çok kavram “jeo” ön ekiyle kullanılmaya başlamıştır. Foucault'nun (2014) “On dokuzuncu asrın büyük saplantısı bildiğiniz üzere tarihi... İçinde bulunduğumuz çağ belki de her şeyden önce mekân çağı olacaktır” (s. 291) şeklindeki ifadesi dönemin düşünsel arka planını göstermesi açısından bu noktada örnek verilebilir.

Bu döneme hâkim olan düşünce, büyük ölçüde bölgesel tehlikeleri tanımlama ve bu tehlikelerin olası sonuçlarını yönetme arayışı içinde gelişmiştir (Davidsen, 2021). Bu nedenle jeopolitik stratejiler çoğunlukla ulusal güvenlik, egemenlik, hâkimiyet arayışlarına hizmet edecek şekilde geliştirilmiştir. Friedrich Ratzel, Alfred Mahan, Rudolf Kjellen ve Halford Mackinder ile filizlenen; Karl Haushofer, Nicholas Spykman, Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski gibi isimlerin çalışmalarıyla geliştirilen örneğin kara hâkimiyeti, kenar-kuşak, deniz hâkimiyeti ve hava hâkimiyeti gibi teoriler bu düşünce çizgisinin ürünleri arasında yer almıştır (Anderson, 1999; Gilbert, 2009; Kearns, 2009). Bu teoriler özü itibarıyla riski devlet güvenliğini tehdit eden dışsal bir unsur olarak ele almıştır. Devletin temel görevi ise bu riskleri denetlemek, sınırlandırmak ve yönetmek olarak görülmüştür. Bu bakış açısı, coğrafyayı stratejik değer taşıyan bir zemin olarak okumuş ve jeopolitik aklı hâkimiyet, kuşatma, savunma, nüfuz alanı ve güvenlik çevresi gibi kavramlar etrafında örgütlemiştir (Sloan & Gray, 1999). Böylece klasik jeopolitikte risk, mekândan doğan ve devlet aklı tarafından yönetilmesi gereken bir güvenlik problemi olarak konumlandırılmıştır (Hacısalihoglu, 2006). Agnew (1998), bu tarz bir jeopolitik tahayyülün 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sında modern mülkiyetçi devlet sisteminin kurulmasıyla ortaya çıktığını öne sürmüştür. Ona

göre bu anlayışın en ayırt edici özellikleri üç coğrafi varsayımla karakterize edilebilmektedir: devletlerin kendi toprakları üzerinde münhasır egemenlik gücüne sahip olduğu; yerli ve yabancıların ayrı ve farklı âlemler olduğu; bir devletin sınırlarının toplumun sınırlarını belirlediğidir.

Bu anlayışın izleri 2000’li yıllarda da kendisini göstermiştir. Thomas P. M. Barnett’in Mart 2003’te Esquire dergisinde ve farklı siyaset bilimi mecralarında yayımlanan “Pentagon’un Yeni Dünya Haritası” (The Pentagon’s New Map) başlıklı çalışması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli bir dünya okumasını destekleyen bir jeopolitik temsil üretmiştir (Harita 4).

Harita 4. Pentagon’un Yeni Haritası: Yirmi Birinci Yüzyılda Savaş ve Barış

Barnett, Irak Savaşı’nın jeopolitik açıdan tarihsel bir kırılma noktası oluşturduğunu ve bu kırılmanın Washington’un küreselleşme çağında dünya güvenliğinin koruyucusu rolünü üstlenmesiyle ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede Barnett’in hazırladığı jeopolitik harita incelendiğinde istikrarlı hükümetlere, yüksek yaşam standardına, demokrasiye, liberal medya akışlarına, kolektif güvenliğe ve insan haklarının korunmasına önem veren bölgeler “İşleyen Çekirdek/Merkez” (Functioning Core) olarak adlandırılmıştır. Buna karşılık küreselleşmenin zayıf kaldığı ya da yeterince nüfuz etmediği, yoksulluk ve hastalıkların yaygın olduğu, baskıcı rejimlerle yönetilen ve Barnett’e göre kronik çatışmalar yoluyla yeni kuşak küresel teröristleri üreten alanlar “Entegre Olmayan Boşluk” (Non-Integrating Gap) olarak tanımlanmıştır. Bu alanlar aynı zamanda küresel istikrarsızlığın yoğunlaştığı bir “istikrarsızlık yayı” olarak haritalandırılmıştır (Barnett, 2004). Barnett’in bu tasnifi, güvenlik tehdidini belirli coğrafyalara yerleştirerek dünya siyasetini merkez–boşluk, düzen–kaos

ve bağlantılı–kopuk alanlar üzerinden okuyan klasik jeopolitik bir mantık üretmiştir.

Bu tasnif, riskin belirli bölgelerin doğal ya da yapısal niteliği gibi sunulduğu klasik jeopolitik temsil biçiminin dikkat çekici örneklerinden biridir. Bu yaklaşımda risk, küresel eşitsizliklerin, asimetrik bağımlılıkların ve müdahale pratiklerinin ürettiği ilişkiler içinde tartışılmaz. Bunun yerine bölgeler, ABD'nin risk merkezli biçimde kurguladığı küresel düzene uyum sağlama ya da sağlayamama durumuna göre kodlanır (Barnett, 2016). Barnett'in yaptığı, jeopolitik temsilde ABD'nin yurt dışındaki askerî müdahalelerinin çevresine stratejik bir anlam çizgisi çekmektir. Bu jeopolitik okumanın örtük mesajı, küreselleşme karşısında kaybeden ya da ilerleme adına iş birliğini reddettiği varsayılan ülkelerin tehdit alanı olarak kodlanması ve ABD'nin bu alanlara müdahale etme ihtimalinin daha yüksek görülmesidir (Reuber, 2009). Böylece asimetrik küreselleşme ve eşitsiz gelişimin bedeli yine gelişmemiş ülkelere yüklenir. Bu yaklaşım Harvey'in (2015) göre neoliberalizmin “coğrafi aklının başvurduğu hileler”ine (s. 155) benzer bir yaklaşım taşımaktadır. Yani Aydınlanmanın geleneğinde ifadesini bulan “halka rağmen halk için” anlayışını hatırlatan bu yaklaşım “gelişmemişlere rağmen gelişme” biçiminde okunabilecek bir meşrulaştırma gerekçesi üretmektedir. Bu nedenle Barnett'in haritası mekânsal bir sınıflandırmanın ötesine geçerek hangi bölgelerin riskli, hangi aktörlerin düzen kurucu, hangi müdahalelerin meşru ve hangi toplumların dönüştürülmesi gereken alanlar olarak görüleceğini belirleyen jeopolitik bir söylem üretir. Barnett'in haritasına göre küreselleşmeye entegre olmayan devletler ABD açısından stratejik tehdit alanları olarak konumlandırılır. Ancak aynı temsil biçimi tersinden okunduğunda, ABD'nin askerî müdahale kapasitesi ve küresel güvenlik adına üstlendiği düzen kurucu rol de dünyanın önemli bir bölümü açısından risk üreten bir unsur hâline gelmektedir. ABD-İrak Savaşı'nın sonuçlarında görüldüğü üzere, bu tür risk algılarının siyasal ve askerî uygulamalara dönüşmesi çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine yol açmış ve savaşın yaşandığı ülkeler uzun süreli toplumsal, ekonomik ve siyasal krizlerle karşı karşıya kalmıştır (Bailey & Immerman, 2015; Bonn, 2010; Kramer vd., 2005; Nordhaus, 2002). Bu durum, klasik jeopolitik temsil biçimlerinde riskin çoğu zaman tek yönlü kurulduğunu ve riskli görülen coğrafyaların aynı zamanda dış müdahaleler yoluyla yeni risklere açık hâle getirildiğini göstermektedir.

Batı merkezli dünya düzeninin sürekliliğini ABD'nin küresel konumuyla ilişkilendiren yaklaşımlardan biri de Samuel P. Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” tezidir. Huntington, Soğuk Savaş sonrası dönemi ideolojik kutuplaşmanın sona erdiği bir eşik olarak değil, kültürel ve medeniyet temelli ayrışmaların belirleyici hâle geldiği yeni bir jeopolitik safha olarak

yorumlamıştır. Ona göre modernleşme beklenen evrensel uygarlığı üretmemiş; aksine kültürel kimliklerin, kutsal sembollerin ve medeniyet aidiyetlerinin yeniden siyasallaştığı bir dünya düzeni ortaya çıkarmıştır (Huntington, 2015, s. 23). Bu çerçevede risk, doğrudan askerî kapasite ya da güvenlik tehdidiyle sınırlı kalmaz. Batı merkezli düzenin geleceğine ilişkin kaygıların kültürel farklılıklar üzerinden jeopolitikleştirilmesiyle kurulur. Huntington'ın silahlanma ve savunma endüstrisinin küreselleşmesine ilişkin değerlendirmeleri de bu risk kurgusunu destekler. Batılı olmayan toplumların askerî ve teknolojik kapasite kazanması, onun yaklaşımında yalnızca güç dağılımındaki maddi bir değişim olarak değil, Batı'nın tarihsel üstünlüğünü aşındıran jeopolitik bir tehdit alanı olarak sunulur. Benzer biçimde Soğuk Savaş sonrası askerî stratejilerin bölgesel ölçeklere yönelmesi, risklerin mutlak mekânsal çerçeveler içinde tanımlanmasına imkân verir. Huntington'a göre ABD dâhil hiçbir aktör sınırsız bir küresel askerî kapasiteye sahip değildir. Bu nedenle stratejik öncelikler Rusya, Çin, Basra Körfezi ve Kuzeydoğu Asya gibi bölgesel gerilim alanları etrafında yeniden şekillenmektedir (Huntington, 2015, s. 122). Bu yaklaşım, güçlü aktörlerin riskleri belirli coğrafyalara yerleştiren kartografik tahayyüller üreterek güvenlik politikalarını meşrulaştırdığı klasik jeopolitik temsil biçiminin önemli örneklerinden biridir (Gray, 1999).

Risk kavramının köken itibarıyla mekânla ilişkili olması da bu iki alan arasındaki bağın tarihsel ve kuramsal derinliğine işaret etmektedir (Giddens, 2000). Bu perspektifte mekân, üzerinde güç mücadelesi yürütülen sabit bir zemin olmaktan ziyade risklerin üretildiği, dolaşıma girdiği ve yönetildiği ilişkisel bir süreç olarak ele alınır. Karabağ (2020), risk ile jeopolitik arasındaki bu ortak zemini şu gerekçelerle açıklamıştır:

(...) mekâna ait olmaları, güç ilişkilerinden etkilenmeleri, disiplinler arası olmaları, öznel ve nesnel yaklaşımlarla analizleri, çok boyutlu olmaları, belirli aktörler bazında algılanıp değerlendirilmeleri, mekânsal ölçek olarak yerel, ulusal ve küresel boyutlara sahip olmaları, küresel düzeyde ortak hareketi gerektirmeleri, insanlığın bugünü ve geleceğini ilgilendirmeleri, birçok olay ve olguyu tetikleyebilmeleri, değiştirebilmeleri, anlık veya çeşitli süreçlerle ortaya çıkmaları, algıya dayalı inşa edilmeleri ve yaşanabilir bir dünya için ortak hareket etmeyi gerektirmeleridir. Belirtilen bu nitelikler zaman-mekânda gerçekleşir ki bu da risk ve jeopolitiğin kesiştiği noktadır. Jeopolitik mekân, güç ve yönetimle ilgilidir. Bu açıdan jeopolitik ile risk kaynakları, oluşumları ve etkilerine yönelik karşılıklı ilişki söz konusudur. Jeopolitiğin, özellikle küresel ve uluslararası boyutu ve riskin giderek küresel nitelik kazanması, ortak gelecek için ortak eylem stratejisi ve ekolojik bütünlük, jeopolitik ve riskin diğer bir kesişim noktasıdır. Diğer bir ortak nokta ise her

ikisinin de algıyla, özellikle dünya algısı ve düzeniyle ilişkili olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında mekânın inşası, algısı ve anlamlandırılması aynı zamanda hem jeopolitiği hem de riski doğurmakta, ilişkisel bir mekân inşa etmektedir. (s. 10-11)

Bu noktada jeopolitik risk ile risk jeopolitiği arasındaki ayrımı risk ve mekâna verilen analitik öncelik belirlemektedir. Söz konusu ayrım Şekil 2’de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

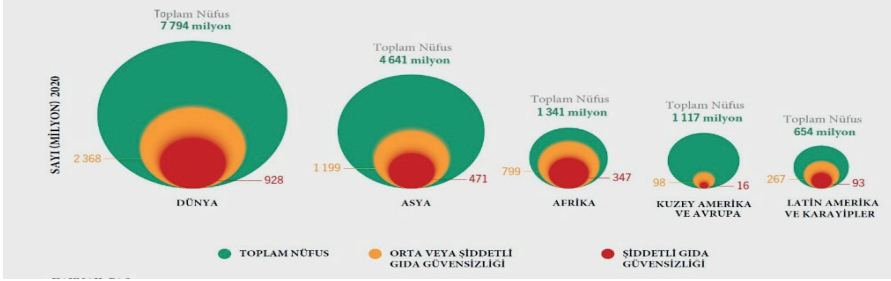
JEOPOLİTİK RİSK		RİSK JEOPOLİTİĞİ	
Analitik başlangıç noktası	Mekân	Analitik başlangıç noktası	Risk
Temel soru	Hangi mekân hangi riski üretir?	Temel soru	Hangi risk hangi mekânsal, siyasal ve yönetsel düzenlemeleri üretir?
Odak	Sınır, bölge, stratejik konum, kaynak, egemenlik, güvenlik	Odak	Bağlantılar, ölçekler, aktörler, kırılabilirlikler, yönetim, güvenleştirme
Mantık	Mekândan riske	Mantık	Riskten mekâna ve yönetişime
Risk analizi	Risk, belirli mekânların ürettiği tehdit ya da fırsattır	Risk analizi	Risk, mekânı ve güç ilişkilerini yeniden örgütleyen ilişkisel bir süreçtir
Örnekler	Sınır hattı, boğaz, enerji koridoru, askeri üs	Örnekler	İklim değişikliği, salgın, göç, gıda krizi, siber tehdit
Başlıca sonuç	Kontrol, savunma, sınırlandırma, hâkimiyet	Başlıca sonuç	Yeni mekânsal düzenlemeler, müdahale biçimleri, iş birliği ve yeni güç ilişkileri

Ayrım mutlak bir kopuş değil, analitik bir farklılaşmadır.

Şekil 2. Jeopolitik Risk ile Risk Jeopolitiği Arasında Karşılaştırma

Şekil 2’de görüldüğü üzere iki yaklaşım aynı olayları inceleyebilir. Asıl fark, riskin analizde üstlendiği kurucu rolde ortaya çıkar. Jeopolitik riskte mekân, tehdidin ya da fırsatın kaynağı olarak ele alınırken risk jeopolitiğinde risk, mekânı, ölçekleri, aktörleri ve yönetim biçimlerini yeniden düzenleyen ilişkisel bir süreç olarak değerlendirilir. Bu nedenle savaş, göç, enerji krizi, iklim olayı ya da salgın hastalık her iki yaklaşım içinde farklı sorularla analiz edilir. Klasik jeopolitik okumada risk çoğu zaman belirli coğrafyalara ait bir sorun olarak algılanabilir; bu durum, bireylerin ve toplumların kendilerinden uzakta gördükleri tehlikeleri daha düşük öncelikli değerlendirmelerine de zemin hazırlar (Giddens, 2000; Douglas, 1992). Risk jeopolitiği ise bu mekânsal mesafeyi analitik açıdan anlamını yitiren bir unsur olarak görür. Çünkü bir bölgede ortaya çıkan risk, tedarik zincirleri, göç hareketleri, finansal ağlar, salgınlar ya da iklim süreçleri aracılığıyla kısa sürede farklı coğrafyaları etkileyebilmektedir (Beck, 2009). Bu nedenle risk yönetimi, belirli devletlerin ya da bölgelerin sorumluluğu olmaktan çıkar; farklı ölçeklerdeki aktörlerin ortak katılımını gerektiren bir yönetim meselesine dönüşür.

Bu analitik fark gıda güvenliği örneğinde daha açık biçimde izlenebilir. FAO, tarafından yayımlanan *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021* raporu, gıda güvensizliğinin küresel ölçekte ulaştığı boyutu göstermesi bakımından önemlidir. Rapora göre COVID-19'un etkileriyle 2020 yılında yaklaşık 811 milyon insan, dünya nüfusunun yaklaşık onda biri, açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Mevcut eğilimlerin sürmesi hâlinde 2030 yılında yaklaşık 660 milyon insanın açlık riskiyle karşılaşabileceği öngörülmüştür. Bu veriler, gıda güvensizliğinin salgın hastalıklar, ekonomik durgunluk, iklim değişikliği, silahlı çatışmalar, enerji fiyatları, lojistik ağlar ve tedarik zincirleriyle birlikte üretilen çok ölçekli bir risk alanı olduğunu göstermektedir. Bu tespit gıda güvenliğinin yalnızca belirli ülkelerin iç meselesi olarak değil yerel krizlerin bölgesel ve küresel sonuçlar ürettiği jeopolitik bir ilişki alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

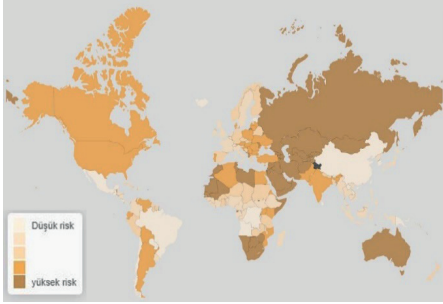
Şekil 3. Gıda Güvensizliği Şiddetinin Kıtalara Göre Dağılımı

Kaynak: FAO, *The State of Food Security & Nutrition in the World, 2021*, s. 20.

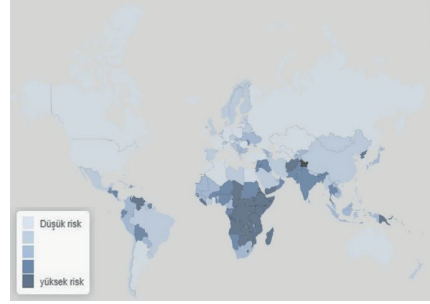
Jeopolitik risk yaklaşımı gıda sorununu çoğunlukla belirli bir bölgede ortaya çıkan üretim kaybı, kıtlık, yoksulluk ya da istikrarsızlık üzerinden okur. Risk jeopolitiği ise gıda güvensizliğinin nerede başladığından çok hangi bağlantılar aracılığıyla farklı coğrafyalara taşındığına ve bu süreçte hangi toplumsal, ekonomik ve siyasal sonuçlar ürettiğine odaklanır. Bu açıdan gıda güvenliği; tarımsal üretim, kalkınma ve yerel geçim meselesinin ötesine geçerek devlet kapasitesi, toplumsal düzen, göç hareketleri, tedarik zincirleri, insani yardım rejimleri ve küresel sistemin sürdürülebilirliğiyle bağlantılı bir güvenlik alanına dönüşür (Karabağ, 2020, s. 285).

UNICEF İcra Direktörü Henrietta Fore, iklim değişikliğinin ve ekonomik durgunlukların gıda sistemlerinin dayanıklılığını zayıflattığını, bu nedenle bazı ülkelerde kıtlık riskinin yeniden ortaya çıktığını belirtmiştir (UNICEF, 2021). Bu değerlendirme, risk jeopolitiğinin temel varsayımını da somutlaştırmaktadır. Gıda güvensizliği, tek bir coğrafyada ortaya çıkan bir sorun olmaktan çok,

farklı ölçeklerde işleyen siyasal, ekonomik ve çevresel süreçlerin birbirine eklenmesiyle oluşan ilişkisel bir risk alanı üretmektedir.

Harita 5. Tarımsal kuraklık riski

Harita 6. Gıda güvenliği riski

Kaynak: European Commission, INFORM RISK. Erişim: <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/inform-index/INFORM-Risk/Map> (Erişim: 18.02.2023)

Harita 5 ve Harita 6 bu açıdan birlikte okunmalıdır. Tarımsal kuraklık riski, iklimsel baskıların üretim kapasitesi üzerindeki etkisini gösterir (IPCC, 2022). Gıda güvenliği riski ise bu baskının gelir düzeyi, devlet kapasitesi, sosyal koruma, çatışma ortamı, yardım mekanizmaları ve piyasa erişimiyle birleşerek daha geniş bir kırılganlık alanı ürettiğini ortaya koyar (FAO vd., 2021; FSIN & Global Network Against Food Crises, 2022). Risk jeopolitiği açısından asıl mesele, kuraklığın meydana geldiği tarımsal alanla sınırlı etkisi değildir; kuraklık riskinin gıda fiyatları, ticaret akışları, göç hareketleri, insani yardım ihtiyaçları ve sınır aşan kırılganlıklar üzerinden farklı coğrafyalara nasıl taşındığıdır (FAO, 2015; OECD, 2023).

Gıda güvenliğine dair örnekler, çağdaş risklerin farklı ilişkiler içinde anlam kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda riskler, nesnel tehditler olmalarının yanı sıra dönemsel koşullara göre değişen algısal ve jeopolitik kategoriler olarak analiz edilmelidir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2022 ve 2023 tarihli *Küresel Riskler Raporları* bu dönüşümü somutlaştırmaktadır (WEF, 2022, 2023). 2022 raporunda iklim krizi, ekstrem hava olayları ve toplumsal çözülme gibi faktörler öne çıkarken 2023 raporu daha belirgin bir ekonomik ve çevresel eksene evrilmiş ve enflasyon, yaşam maliyeti krizi, borç sarmalı ve tedarik zinciri kırılmaları temel riskler olarak tanımlanmıştır. Pandemi döneminde sağlık ve sosyal uyum gibi konular merkezdeyken, sonrasında ekonomik kırılganlıkların ön plana çıkması, aktörlerin içinde buldukları tarihsel momentin baskılarına göre riskleri yeniden önceliklendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla risk algısı toplumsal olaylara göre şekillenen dinamik bir süreçtir. Bu durum, risk

kavramının kırılğanlık, dayanıklılık ve sistemik bağımlılık ekseninde sürekli yeniden tanımlanan bir jeopolitik kategoriye dönüştüğünü de kanıtlamaktadır.

Tablo 1. 2021-2023 Yılları Arasında Dünyanın Risk Algısındaki Değişim

Sıra	2021-2022 Risk Başlığı	Kategori	2022-2023 Risk Başlığı	Kategori
1	İklim Kaynaklı Sorunlar	Çevresel	İklim Değişikliğinin Etkisini Azaltma	Çevresel
2	Ekstrem Hava Olayları	Çevresel	İklim Değişikliğine Uyumda Başarısızlık	Çevresel
3	Biyçeşitlilik Kaybı	Çevresel	Doğal Afetler ve Ekstrem Hava Olayları	Çevresel
4	Sosyal Uyum Erozyonu	Sosyal	Biyçeşitlilikte Azalma	Çevresel
5	Geçim Kaynağı Krizi	Sosyal	Zorunlu Göç	Sosyal
6	Bulaşıcı Hastalıklar	Sosyal	Doğal Kaynak Krizi	Çevresel
7	İnsanların Çevreye Verdikleri Zarar	Çevresel	Sosyal Uyum ve Toplumsal Kutuplaşma Erozyonu	Sosyal
8	Doğal Kaynak Krizi	Çevresel	Siber Güç ve Siber Güvensizlikte Yaygınlaşma	Teknolojik
9	Borç Krizi	Ekonomik	Jeopolitik Gerilimler	Jeopolitik
10	Jeopolitik Gerilimler	Jeopolitik	Büyük Ölçekli Çevresel Hasarlar	Çevresel

Bu bölümde geliştirilen tartışmalar, riskin belirli coğrafyalarda ortaya çıkan izole bir güvenlik problemi olarak ele alınmasının günümüz küresel ilişkilerini açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Risk jeopolitiği yaklaşımı, riskin mekânsal sınırları aşan etkilerini, farklı ölçekler arasında kurduğu bağlantıları ve devletler, uluslararası kuruluşlar, piyasalar ile toplumlar arasındaki yeni güç ilişkilerini görünür kılmaktadır. Bu perspektifte risk, yalnızca mevcut kırılğanlıkları yüzeye çıkaran değil; aynı zamanda yeni müdahale biçimlerini, yönetim mekanizmalarını ve jeopolitik öncelikleri şekillendiren kurucu bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, risklerin zamansal dönüşümü ve küresel gündemdeki öncelik sıralaması, risk jeopolitiğinin analitik çerçevesini somutlaştırması bakımından kritik bir önem taşımaktadır.

4. Sonuç

Bu bölüm, çağdaş risklerin klasik jeopolitiğin sabit mekân, sınır, konum ve güç merkezli açıklama biçimleriyle bütünüyle kavranamayacağını göstermektedir. Klasik ya da çağdaş jeopolitik, çoğu zaman riskleri belirli coğrafi konumların, stratejik kaynakların, sınırların ya da güç alanlarının ürettiği tehdit ve fırsatlar üzerinden değerlendirmektedir. Oysa risk toplumu koşullarında iklim değişikliği, pandemi, gıda güvensizliği, enerji krizi, ekonomik kırılğanlıklar, göç hareketleri ve afetler belirli mekânlarda ortaya çıksa da etkilerini ekonomik ağlar, teknolojik altyapılar, ekolojik döngüler, güvenlik rejimleri ve yönetim mekanizmaları aracılığıyla farklı mekanlara taşımaktadır (Biermann, 2007; Biermann vd., 2017). Bu nedenle jeopolitik analiz, riskin kaynağı olan mekân kadar, riskin hangi bağlantılar üzerinden

dolaşıma girdiğini ve hangi mekânsal-siyasal düzenlemeleri ürettiğini de dikkate almak durumundadır (Ö Tuathail, 2000).

Bu noktada jeopolitik risk ile risk jeopolitiği arasındaki ayrım, bölümün temel analitik katkısını oluşturmaktadır. Jeopolitik risk, belirli mekânların, sınırların, kaynakların ve stratejik konumların ürettiği tehditleri anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Risk jeopolitiği ise riskin kendisini kurucu bir unsur olarak ele alınmasını gerektiğini iddia ederek risklerin mekânı, ölçeği, aktörleri, zamanı, güvenlik söylemlerini ve yönetim biçimlerini nasıl yeniden örgütlediğini sorgular. Bu nedenle risk jeopolitiği, “hangi mekân hangi riski üretir?” sorusunu aşarak “hangi risk hangi mekânsal, siyasal ve yönetsimsel düzenlemeleri üretir?” sorusunu merkeze alır.

Bölüm boyunca tartışılan örnekler, risk jeopolitiğinin dört analitik hatta işlediğini göstermektedir. Birincisi, risk belirli mekânları kırılğanlaştırır. Kıyı bölgeleri, kuraklık havzaları, tarım alanları, kentler, sınırlar, sağlık altyapıları, tedarik ağları ve insani yardım sahaları bu süreçte jeopolitik açıdan görünür hâle gelir (World Meteorological Organization [WMO], 2022; Bündnis Entwicklung Hilft & United Nations University Institute for Environment and Human Security [UNU-EHS], 2015). İkincisi, risk bazı aktörleri yetkili kılar. Devletler, devlet dışı örgütler, uluslararası örgütler, uzmanlık kurumları, rapor üreten kuruluşlar, veri sistemleri ve erken uyarı mekanizmaları riskin tanımlanması, sınıflandırılması ve yönetilmesinde belirleyici konum kazanır (Taylor-Gooby & Zinn, 2006). Üçüncüsü, risk belirli müdahale biçimlerine meşruiyet kazandırır. Bir bölge, toplum ya da kaynak alanı risk üreten mekân olarak kodlandığında askerî, diplomatik, insani, teknik ya da yönetsimsel müdahaleler daha kolay gerekçelendirilebilir. Dördüncüsü, risk ölçekler arasında bağlantı kurar. Yerel bir afet, ulusal kalkınma politikalarını, bölgesel güvenlik hesaplarını ve küresel yardım rejimlerini aynı anda etkileyebilir. Salgın, iklim krizi, gıda güvensizliği ya da siber tehditler yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekleri birbirine bağlayan ilişkisel süreçler hâline gelir (Biermann, 2007; Biermann vd., 2017).

Bu çerçevede risk jeopolitiği, jeopolitiği devletlerin mekânsal rekabetiyle sınırlı bir alan olarak okumak yerine risklerin gelecek tahayyülünü nasıl yeniden örgütlediğini anlamaya imkân tanır. Böylece risk, yönetilecek teknik bir sorun olmanın ötesinde, çağdaş jeopolitik düzenin nasıl kurulduğunu açıklayan merkezi bir analitik kategoriye dönüşür (Douglas, 1994; Lupton, 1999). Dolayısıyla risk jeopolitiğinin temel katkısı, çağdaş dünyada gücün dayanıklılık, öngörü, veri, erken uyarı, kurumsal kapasite, kırılğanlık yönetimi ve çok aktörlü koordinasyon becerisi üzerinden de üretildiğini göstermesidir.

Kaynakça

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments* (G. S. Noerr, Ed.; E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press.
- Agnew, J. (1998). *Geopolitics: Re-visioning world politics*. Routledge.
- Agnew, J. (2002). *Geopolitics* (2nd ed.). Routledge.
- Anderson, E. W. (1999). Geopolitics: International boundaries as fighting places. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2–3), 125–136. <https://doi.org/10.1080/01402399908437758>
- Aven, T., & Vinnem, J. E. (2007). *Risk management: With applications from the offshore petroleum industry*. Springer.
- Bailey, B., & Immerman, R. H. (Eds.). (2015). *Understanding the U.S. wars in Iraq and Afghanistan*. New York University Press.
- Barnett, T. P. M. (2004). *The Pentagon's new map: War and peace in the twenty-first century*. G. P. Putnam's Sons.
- Barnett, T. P. M. (2016, March 20). Why the Pentagon changes its maps: And why we'll keep going to war. *Esquire*. <https://www.esquire.com/news-politics/a1546/thomas-barnett-iraq-war-primer/>
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. SAGE Publications.
- Beck, U. (1996). Risk society and the provident state. In S. Lash, B. Szerszynski, & B. Wynne (Eds.), *Risk, environment and modernity: Towards a new ecology* (pp. 27–43). SAGE Publications.
- Beck, U. (2006). Risk society revisited: Theory, politics and research programmes. In J. E. Cosgrave (Ed.), *The sociology of risk and gambling reader* (pp. 68–90). Routledge.
- Beck, U. (2009a). Critical theory of world risk society: A cosmopolitan vision. *Constellations*, 16(1), 3–22. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2009.00534.x>
- Beck, U. (2009b). *World at risk*. Polity Press.
- Beck, U. (2018). *The reinvention of politics: Rethinking modernity in the global social order*. Polity Press.
- Biermann, F. (2007). “Earth system governance” as a crosscutting theme of global change research. *Global Environmental Change*, 17(3–4), 326–337. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.11.010>
- Biermann, F., Kanie, N., & Kim, R. E. (2017). Global governance by goal-setting: The novel approach of the UN Sustainable Development Goals. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26–27, 26–31. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.01.010>
- Bonn, S. A. (2010). *Mass deception: Moral panic and the U.S. war on Iraq*. Rutgers University Press.

- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2022). Measuring geopolitical risk. *American Economic Review*, 112(4), 1194–1225. <https://doi.org/10.1257/aer.20191823>
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Dalby, S. (2014). Rethinking geopolitics: Climate security in the Anthropocene. *Global Policy*, 5(1), 1–9. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12074>
- Davidson, P. (2021). *The emancipation of political science: Contextualizing the state theory of Rudolf Kjellén, 1899–1922* [Doctoral dissertation, University of Helsinki]. University of Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/336351>
- De Goede, M. (2008). The politics of preemption and the war on terror in Europe. *European Journal of International Relations*, 14(1), 161–185. <https://doi.org/10.1177/1354066107087764>
- Delpech, T. (2002). *International terrorism and Europe*. Institute for Security Studies, European Union.
- Denney, D. (2005). *Risk and society*. SAGE Publications.
- Douglas, M. (1994). *Risk and blame: Essays in cultural theory*. Routledge.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus: Collège de France dersleri (1977–1978)* (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar* (I. Ergüden & O. Akınbay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (2000). *Runaway world: How globalisation is reshaping our lives*. Routledge.
- Giddens, A. (2006). Fate, risk and security. In J. F. Cosgrave (Ed.), *The sociology of risk and gambling reader* (pp. 29–61). Routledge.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel-kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Gilbert, E. (2009). Liberalism. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 195–206). Elsevier.
- Gray, C. S. (1999). Inescapable geography. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2–3), 161–177. <https://doi.org/10.1080/01402399908437759>
- Hacısalıhoğlu, Y. (2006). Kuramsal ve kavramsal bir çözümleme: Mekân-güç-çatışma ve jeopolitik. *Türk Coğrafya Dergisi*, 47, 1–14.
- Halliday, F. (2014). Küresel yönetim: Beklentiler ve sorunlar (E. Sarıtaş, Çev.). D. Held ve A. McGrew (Ed.), *Küresel dönüşümler: Büyük küreselleşme tartışması* içinde (ss. 578–590). Phoenix Yayınları.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu* (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitik ve özgürlük coğrafyaları* (C. Başeren, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Held, D. (1980). *Introduction to critical theory: Horkheimer to Habermas*. University of California Press.
- Held, D., & McGrew, A. (2014). *Küresel dönüşümler: Büyük küreselleşme tartışması*. Phoenix Yayınları.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetlerin çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması* (M. Türhan & Y. Z. C. Soydemir, Çev.). Okyanus Yayınları.
- Hyndman, J. (2004). Mind the gap: Bridging feminist and political geography through geopolitics. *Political Geography*, 23(3), 307–322. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2003.12.014>
- Jacobsen, K. B. (2010). A history of risk management. *Journal of Risk and Insurance*, 77(1), 1–19.
- Karabağ, S. (2006). *Mekânın siyasallaşması*. Gazi Kitabevi.
- Karabağ, S. (2014). *Jeopolitik açıdan sınırlar*. Pegem Akademi.
- Karabağ, S. (2020). *Risk jeopolitiği*. Pegem Akademi.
- Kasperson, R. E., Renn, O., Slovic, P., Brown, H. S., Emel, J., Goble, R., Kasperson, J. X., & Ratick, S. (1988). The social amplification of risk: A conceptual framework. *Risk Analysis*, 8(2), 177–187. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1988.tb01168.x>
- Kearns, G. (2009). Mackinder. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 309–311). Elsevier.
- Kilcullen, D. J. (2007). Subversion and countersubversion in the campaign against terrorism in Europe. *Studies in Conflict and Terrorism*, 30(8), 647–666. <https://doi.org/10.1080/10576100701435721>
- Koehler, D. (2016). Right-wing extremism and terrorism in Europe. *PRISM*, 6(2), 84–105.
- Kramer, R., Michalowski, R., & Rothe, D. (2005). “The supreme international crime”: How the U.S. war in Iraq threatens the rule of law. *Social Justice*, 32(2), 52–81.
- Le Billon, P. (2001). The political ecology of war: Natural resources and armed conflicts. *Political Geography*, 20(5), 561–584. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(01\)00015-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(01)00015-4)
- Le Billon, P. (2004). The geopolitical economy of “resource wars”. *Geopolitics*, 9(1), 1–28. <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>
- Luhmann, N. (1993). *Risk: A sociological theory* (R. Barrett, Trans.). Walter de Gruyter.
- Lupton, D. (1999). *Risk*. Routledge.
- Lupton, D., & Tulloch, J. (2002). Risk is part of your life: Risk epistemologies among a group of Australians. *Sociology*, 36(2), 317–334. <https://doi.org/10.1177/0038038502036002005>

- Moss, R. H., Babiker, M., Brinkman, S., Calvo, E., Carter, T., Edmonds, J. A., Elgizouli, I., Emori, S., Erda, L., Hibbard, K., Jones, R., Kainuma, M., Kelleher, J., Lamarque, J.-F., Manning, M., Matthews, B., Meehl, J., Meyer, L., Mitchell, J., ... Wilbanks, T. (2008). *Towards new scenarios for analysis of emissions, climate change, impacts, and response strategies: IPCC expert meeting report*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Murphy, J. W. (2000). *Postmodern sosyal analiz ve postmodern eleştirisi* (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Nordhaus, W. D. (2002). *The economic consequences of a war with Iraq* (NBER Working Paper No. 9361). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w9361>
- Ó Tuathail, G. (1999). Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2–3), 107–124. <https://doi.org/10.1080/01402399908437757>
- Ó Tuathail, G. (2000). The postmodern geopolitical condition: States, statecraft, and security at the millennium. *Annals of the Association of American Geographers*, 90(1), 166–178. <https://doi.org/10.1111/0004-5608.00192>
- O’Lear, S. (2018). *Environmental geopolitics*. Rowman & Littlefield.
- Renn, O. (1992). Concepts of risk: A classification. In S. Krimsky & D. Golding (Eds.), *Social theories of risk* (pp. 53–79). Praeger.
- Renn, O. (1998). The role of risk perception for risk management. *Reliability Engineering and System Safety*, 59(1), 49–62. [https://doi.org/10.1016/S0951-8320\(97\)00119-1](https://doi.org/10.1016/S0951-8320(97)00119-1)
- Renn, O. (2004). Perception of risks. *Toxicology Letters*, 149(1–3), 405–413. <https://doi.org/10.1016/j.toxlet.2003.12.051>
- Renn, O. (2008). *Risk governance: Coping with uncertainty in a complex world*. Earthscan.
- Reuber, P. (2009). Geopolitics. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 441–452). Elsevier.
- Rosa, E. A., Renn, O., & McCright, A. M. (2014). *The risk society revisited: Social theory and risk governance*. Temple University Press.
- Sloan, G., & Gray, C. S. (1999). Why geopolitics? *The Journal of Strategic Studies*, 22(2–3), 1–11. <https://doi.org/10.1080/01402399908437751>
- Slovic, P. (2000). *The perception of risk*. Earthscan Publications.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. Verso.
- Taylor-Gooby, P., & Zinn, J. O. (Eds.). (2006). *Risk in social science*. Oxford University Press.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1, 45–64.

- Türkeş, M. (2013). Türkiye’de gözlenen ve öngörülen iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1–32.
- Türkeş, M. (2014). Örneklerle Dünya’da ve Türkiye’de iklim değişikliği ve değişkenliği. *Bilim ve Gelecek*, 129, 60–64.
- Wilderom, C. P. M. (1998). The evolution of the concept of risk. *Journal of Risk and Insurance*, 65(3), 397–411.

Raporlar

- Bündnis Entwicklung Hilft, & United Nations University Institute for Environment and Human Security. (2015). *World risk report 2015: Focus: Food security*. Bündnis Entwicklung Hilft. https://weltrisikobericht.de/wp-content/uploads/2016/08/WorldRiskReport_2015.pdf
- European Commission. (2022). *INFORM report 2022: Shared evidence for managing crises and disasters*. Publications Office of the European Union.
- European Parliament. (2020). *Climate change and migration: Legal and policy challenges and responses to environmentally induced migration*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655591/IPOL_STU\(2020\)655591_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655591/IPOL_STU(2020)655591_EN.pdf)
- Europol. (2017). *European Union terrorism situation and trend report 2017 (TE-SAT 2017)*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/tesat2017.pdf>
- Europol. (2024). *European Union terrorism situation and trend report 2024 (TE-SAT 2024)*. Publications Office of the European Union. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/TE-SAT%202024.pdf>
- FAO. (2015). *Climate change and food security: Risks and responses*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP, & WHO. (2021). *The state of food security and nutrition in the world 2021: Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all*. FAO. <https://doi.org/10.4060/cb4474en>
- FSIN, & Global Network Against Food Crises. (2022). *Global report on food crises 2022*. Food Security Information Network.
- IPCC. (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, M. Tignor, E. S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, & B. Rama, Eds.). Cambridge University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2003). *Emerging systemic risks in the 21st century: An agenda for action*. OECD. <https://www.oecd.org/futures/globalprospects/37944611.pdf>

- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Towards resilient food systems: Implications of supply chain disruptions and policy responses* (OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers No. 205). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f7998e46-en>
- Science for Environment Policy. (2015). *Migration in response to environmental change* (Thematic Issue 51). European Commission Directorate-General for Environment.
- UNICEF. (2021). *BM raporu: Salgın, dünyada açlığın artmasına yol açtı*. <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/bm-raporu-salg%C4%B1n-d%C3%BCnyada-a%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-artmas%C4%B1n-a-yol-a%C3%A7t%C4%B1>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations. (2018). *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. <https://digitallibrary.un.org/record/1660537>
- United Nations Environment Programme. (t.y.). *Risk*. World Environment Situation Room. <https://wesr.unep.org/article/risk>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015). *Paris Agreement*. United Nations. <https://unfccc.int/documents/37107>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*. United Nations. <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>
- World Bank. (2021). *Groundswell part II: Acting on internal climate migration*. World Bank.
- World Economic Forum. (2020). *The Global Risks Report 2020*. World Economic Forum. https://www.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2020.pdf
- World Economic Forum. (2022). *The global risks report 2022* (17th ed.). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf
- World Economic Forum. (2023). *The global risks report 2023* (18th ed.). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf
- World Meteorological Organization. (2019). *WMO atlas of mortality and economic losses from weather, climate and water extremes (1970–2019)*. World Meteorological Organization. <https://library.wmo.int/idurl/4/57564>
- World Meteorological Organization. (2022). *World Meteorological Day 2022: Early warning and early action*. World Meteorological Organization. <https://wmo.int/media/news/world-meteorological-day-early-warning-and-early-action>
- World Meteorological Organization. (2023). *WMO addresses ECOSOC on water*. World Meteorological Organization. <https://wmo.int/media/news/wmo-addresses-ecosoc-water>